

თ ვ ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

ალავერდის კათედრალის დათარიღებისათვის

ეკა კაჭარავა

ალავერდის კათედრალი მდებარეობს კახეთში, სოფ. ალავერდთან (ახმეტის მუნიციპალიტეტი), ალაზნის ველზე, თელავიდან 20 კმ-ის დაშორებით. ალავერდის ეპარქიის საზღვრებს შეადგენდა: ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით კავკასიონის ქედი და მდ. სტორი, სამხრეთ-აღმოსავლეთით – მდ. თურდო, დასავლეთით და სამხრეთ-დასავლეთით კახეთისა და ციხ-გომბორის ქედები. მთიანეთიდან ალავერდის ეპარქიაში გაერთიანებული იყო ფშავ-ხევსურეთი და თუშეთი.

ალავერდის საკათედრო ტაძარი ქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი უდიდესი და უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. საისტორიო წყაროებში ალავერდის კათედრალის მშენე-

თვალსაზრისი

ბლობის შესახებ ცნობა არ მოიპოვება. თუმცა, ტაძარი თვით არის დასტური იმისა, რომ ის XI საუკუნის I ნახევრის კუთვნილებაა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ალავერდის საკათედრო ტაძრის მშენებლობისა და საეპისკოპოსო კათედრის დაარსების თარიღად ზოგადად XI ს-ის პირველი მეოთხედი ან შესამედეა აღიარებული. ნაშრომის მიზანია საისტორიო წყაროების მონაცემების გათვალისწინებით, ალავერდის ტაძრის აგებისა და განსრულების თარიღის დაზუსტება, ტაძრის მშენებლობის ინიციატორისა და ქტიტორთა, მისი პირველი ეპისკოპოსის ვინაობის დადგენა.

VII-IX საუკუნეთა განმავლობაში კახეთ-ჰერეთის ტერიტორიაზე ძველის ნაცვლად მრავალი ახალი ძეგლი იგება და ძეგლთა განახლებითი თუ გაფართოებითი სამუშაოე-

ბი სორციედდება. ამ პერიოდში უძველესსა თუ სამეკლესიან ბაზილიკებს ენაცვლება გუმბათოვანი არქიტექტურის ძეგლები (გურჯაანის ყველაწმინდა, ვანნაძიანის ყველაწმინდა, ნეკრესი, სტეფანწმინდა ხირსაში, იყალთოს მონასტრის მთავარი ეკლესია, ოზაანის ამაღლება და სხვ.).

ცნობა ამავე პერიოდში ალავერდის მონასტრის ტერიტორიაზე წარმოებულ მშენებლობის შესახებ არც ერთ წყაროს არ შემოუნახავს. ჩვენი აზრით, VIII-IX საუკუნეთა კახეთ-ჰერეთის ხუროთმოძღვრული ძეგლების კტიტორთა ყურადღება არც ალავერდის მონასტერს უნდა მოკლებოდა და იქ, სადაც XI საუკუნეში კათედრალი აშენდა და სადაც იოსებ ალავერდელის თანადროული სალოცავის არსებობაა სავარაუდო, VIII-IX საუკუნეებში ახალი ტაძარი აიგებოდა. ვფიქრობთ, ალავერდის მონასტრის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად ჩვენი ვარაუდის დამადასტურებელი მასალა უთუოდ გამოვლინდება. ეს მასალა კი, ამ პერიოდის ალავერდის შესახებ წერილობითი წყაროების არარსებობის პირობებში, დიდად დაგვეხმარება ალავერდის კათედრალის ისტორიის რეკონსტრუქციის საქმეში.

X საუკუნის დასაწყისისათვის ალავერდი კახ მეფეთა (ქორეპისკოპოსთა) მოქმედი სალოცავი მონასტერი უნდა ყოფილიყო. აღნიშნულს ადასტურებს ცნობა დაცული, როგორც „მატიანე ქართლისაჲში“ და ვახუშტი ბატონიშვილთან ისე, ერედვის წმ. გიორგის ეკლესიის საამშენებლო წარწერაში. ცნობა კახთა მთავრის კვირიკე I-ისა

(892-918) და ეგრის-აფხაზეთის მეფის კონსტანტინე III-ის (893-929) ჰერეთისათვის კოალიციურ ლაშქრობას ეხება.

XI საუკუნის ანონიმი ავტორის თხზულება „მატიანე ქართლისას“ თანახმად: „... ვითარ გარდაჰდეს წელნი რაოდენნიმე და მოეშენა ქუეყანა, მაშინ უკმო კურიკე ქორეპისკოპოსმან კოსტანტი აფხაზთა მეფესა; ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვეჟინისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზედათ-კერძო, და კურიკე ქუემოთ. და ვითარ მისწურეს წადებად, მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა, პარასკევის ჯუარსა მიუპერა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზნი და კურიკეს ორჭობი. ვითარ დაიზავნეს, და შემოიქცეს მოვიდა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდის გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივსცა კურიკე ქორეპისკოპოსმან, და წარვიდა ქუეყანად თუსად“ [15.264]. იგივე ფაქტი დასტურდება ერედვის წმ. გიორგის ეკლესიის საამშენებლო წარწერაში: „... ჰელმწიფობასა ღმრთივდამყარებულისა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან ბრძანა და ჩავიდა ჰერეთს შიგან, ჰერთა მეფედ გააქცია და მუნით მშვიდობით იქცა, ცისკრად ალავერდს ილოცა, მწუხრი ბრემას გადაჰქთა; მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დაღეწა“ [9.172].

ვახუშტი ბატონიშვილი ამ ლაშქრობას 906-921 წლებში მიმდინარე მოვლენათა შორის მოიაზრებს. „...შემდგომად მოსლვისა აბულ-კასიმისა მიუწოდა კურიკემ კახთა ქორიკოზმან ამ მეფეს კოსტანტინეს. ამან მის-

რულმან შემუსრნა ციხენი ჰერეთისანი, მერმე დაზავდნენ კურიკე კახთა, მეფე კოსტანტინე და ჰერთა მეფე და უკმოქცეულმან კოსტანტინე მეფემან მოსჰედა ოქროთი ხატი ალავერდის მთავარ მოწამის წმიდის გიორგისა და შეამკო ფრიად და მოვიდა აფხაზეთს“ [7.798].

„მატიანე ქართლისასა“ და ვახუშტის თანახმად, ლაშქრობა უნდა შემდგარიყო „შემდგომად მოსვლისა აბულ კასიმისა“ ანუ საჯთა პირველი ლაშქრობის შემდგომ (908-914 წწ.). ვახუშტისავე ცნობით, 918 წლიდან კახეთში კვირიკე I-ის მემკვიდრე ფადლა II მთავრობს, ამდენად კვირიკე I-ისა და კონსტანტინე აფხაზთა მეფის ერთობლივი ლაშქრობა 918 წელზე გვიან ვერ განხორ-

ციელდებოდა. ამასთანავე „მატიანე ქართლისას“ თანახმად, კვირიკე-კონსტანტინეს ლაშქრობა არა მხოლოდ აბულ კასიმის ლაშქრობის შემდგომ შედგა, არამედ „... ვითარ გარდაჯდეს წელნი რაოდენნიმე და მოეშენა ქუეყანა“ [15.264], ე.ი. 914 წლიდან რამდენიმე წლის შემდგომ და დანამდვილებით 918 წლამდე, ანუ 916-917 წლებში.

ასეთი მნიშვნელოვანი გამარჯვების მოპოვებისათვის ალავერდს ლოცვა და ეგრის-აფხაზეთის მეფის მიერ ალავერდის წმინდა გიორგის ხატის ოქროთი შემკობა, მოწმობს, რომ ალავერდი მეტად მნიშვნელოვანი ძეგლი იყო და ადასტურებს ფაქტს - X საუკუნის დასაწყისისათვის წმინდა გიორგის სახელობის ალავერდი მოქმედი, კას მეფეთა თუ ქორეპისკოპოსთა სალოცავი გახლდათ და სავარაუდოდ, VIII-IX საუკუნეებს უნდა მიეკუთვნოს. საეჭვოა, ეს ცერემონიალი იოსებ ალავერდელის თანადროულ მცირე ეკლესიაში ჩატარებულიყო.

პირდაპირი ცნობები იმის თაობაზე, რომ ტაძრის მშენებლობისა და სამღვდელთმთავრო კათედრის დაარსების ინიციატორი კვირიკე დიდი იყო, არ მოგვეპოვება. კვირიკე III ალავერდთან დაკავშირებით არსად იხსენიება (გამონაკლისია ალავერდის ტაძრის კანკელის ფილის ქვედა ნაწილზე შემორჩენილი კიდურწაისრული ასომთავრული წარწერის ხუთი გრაფემა - „... კე ქორ...“. გ. გაგოშიძის ვარაუდით, ამ ფრაგმენტის გაგრძელება უნდა იყოს მეორე ფრაგმენტზე შემორჩენილი კიდურწაისრული ასომთავრული წარწერის ოთხი გრაფემა - “ბკსი“. ამ ფრაგმენტთა გაერთიანებით

წარწერა იკითხება, როგორც “.. კ(ვირი)ე ქორ[ე]ბ(ის)კ(ოპო) სი..“ [6.24]. თუმცა, შესაძლოა, კანკელი ძველი ტაძრისათვის, ახალი კათედრალის აშენებამდე დამზადებულიყო.

მაშინ როდესაც, მემატიაზე აღნიშნავს ადმინისტრაციულ რეფორმას - დედაქალაქის თელავში გადატანას, ბოდოჯის სასახლის მშენებლობას, ალავერდის მშენებლობის მოუხსენებლობის ფაქტი წყაროთა სიმწირით ვერ აიხსნება. მეტად ბუნებრივი იქნებოდა მისი რეორგანიზატორული პოლიტიკის გათვალისწინებით ალავერდის ახალი ტაძრის მშენებლობა გაეთვალსაჩინოებინათ. ეს ფაქტი არსად არის დაფიქსირებული, რასაც განსაკუთრებული მიზეზი უნდა განაპირობებდეს. აღნიშნულის გასარკვევად, გავადევნოთ თვალი ალავერდის მშენებლობის თანამედროვე პოლიტიკური მოვლენების განვითარებას.

ბაგრატ III-ის ზეობის ხანაში (975-1014) საქართველოს გაერთიანების პროცესი ქართულ ხუროთმოძღვრებაშიც აისახა. თანმიმდევრულად იგება ბედიის („ამან დიდმან მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა, შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, მოცვალა მან გუდაყუსა საეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავალნი ყოველთა ჳევთა და ადგილთა, განასრულა ყოველთა განგებითა, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანისა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“ [15.281], ნიკორწმინდის, ბაგრატის ტაძრები, საფუძველი ეყრება სვეტიცხოველს, რომლის განახლებაც, ასევე ბაგრატ მეფის ინიციატივაა. მსხვილი სასულიერო ცენტრების დაარსება, მათი ლოკალიზაციის

თ ვ ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

გათვალისწინებით, დასტურია ქართველთა ხელმწიფის თანმიმდევრული პოლიტიკისა, რომელიც ქვეყნის საბოლოო გაერთიანებას ისახავს მიზნად. მემატიანის გადმოცემით „ეკლესიათა მაშენებელმა“ ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფემ ბაგრატის ტაძრის სატფურების დროს „...შემოკრიბნა მახლობელნი ყოველნი კელმწიფენი და კათალიკოსნი, მღვდელთმოდუარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი, და ყოველნი დიდებულნი ზემონი და ქუემონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა მყოფნი, და სხუათა ყოველთა საკელმწიფოთანი“ [15.281]. ამ ეპიზოდის კარგად ჩანს აფხაზთა და ქართველთა მეფისათვის ახალი კათედრალის მშენებლობის მნიშვნელობა. დაახლოებით 1010 წლისათვის ბაგრატ III „...დასუა...დიდებულთა კაცთა შვილი მეყვისი და გაზრდილი თვისი მელქისედეკ კათალიკოზ-პატრიარქად.“ ბაგრატ III-ის აღზრდილი უმაღლესი სასულიერო ხელისუ-

თ ვ ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

ფალი მისი თანამოაზრე, ცენტრალიზებული პოლიტიკის სრული მხარდამჭერი და აქტიური გამტარებელია.

მელქისედეკის აღსაყდრების დროისათვის „დიდი ესე კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტიცხოველი, რომელი ვახტანგ გორგასაღს აღეშენა, დაძველებულ იყო და ჟამთს შლილობით გარეშემო სტოანი და ბჭენი დაქცეულ იყო...“ [15.282].

მატიანე ქართლისას თანახმად, „...ადარავინ იყო მწე აღშენებად და არცარავის ძალ-ედეა აღშენება მისი (სვეტიცხოველის - ე.კ)“ [15.282]. ეს ამონარიდი ნათელყოფს, რომ ამ დროისათვის საქართველოს უმთავრესი საკათედრო ტაძრის მშენებლობისა და შემკობისათვის ქვეყანაში არავითარი მატერიალური რესურსი არ არსებობდა. აქედან გამომდინარე, აღსაყდრებისთანავე, დაახლოებით 1010 წლისათვის, მელქისედეკ კათოლიკოსი კონსტანტინოპოლს მიემგზავრება ბასილი იმპერატორთან თხოვნით

- „რათა შეეწიოს.“ მეღქისედეკი „მივიდა და მიუთხრა ყოველი შეუძლებლობა ქართველთა და სათხოველი მისი“ [15.282]. იმპერატორმა დააკმაყოფილა ქართველთა კათოლიკოსის თხოვნა „მოსცა მონასტერი კესტორია, რომელ[სა] რე სოფელი აქუს, განძი და შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველივე სამღვდელმთავრო და სამღვდლო სამკაული“ [15.282].

როგორც ჩანს, ეს შეწყენა უშუალოდ სვეტიცხოველის განახლებას ითვალისწინებდა: მეღქისედეკ კათოლიკოსი „წარმოვიდა და მოიწია ქუეყანასავე თუსსა ქართლად და სამეფოდ ქალაქად მცხეთად, და იყო შენებად გარეთითა ბჭითა და გარეშემოთა სტოითა მოქმნითა და ზედადაბურვითა, და ყოველი განასრულა. და მიმადლა ღმერთმან განახლება მცხეთის ქალაქისაცა, და შეამკო დიდი კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტიცხოველი ყოველითა სამკაულობითა, ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა“ [15.281]. ნიშანდობლივია აღნიშვნა, რომ „ყოველი განასრულა და მიმადლა ღმერთმან განახლება მცხეთის ქალაქისაცა...“ ანუ საიმპერატორო შეწყენა იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ სვეტიცხოველის განსრულებისა და შემკობის შემდგომ მეღქისედეკ კათოლიკოსმა მცხეთაც განაახლა. ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე კათოლიკოსის მომდევნო ვიზიტების მიზანი მატერიალური დახმარების მიღება გახლდათ, რაც აუცილებელი იყო ქართული სასულიერო ცენტრების გაძლიერებისთვის, სავარაუდოა, რომ მათ შორის, ალავერდიც მოიაზრებოდა.

კათოლიკოსის ბიზანტიაში პირველი ვიზიტის დროს ბაგრატ კახეთისათვის იბრძვის. დავით ქორეპისკოპოსის გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატმა ტყვედ იგდო კვირიკე III. მან „იწყო ძებნად კახეთისა, და ძალითა მისითა მიუწოდომელითა ორ წელ წარისუნა ყოველნი ციხენი კახეთისნი. შეაწყუდია კვირიკე ბოჭორმას, და დაუყენნა ციხესა გარეშემო მცველნი წელიწდამდი, წარიღო ბოჭორმაცა. და დაიპყრა სრულიად ჰერეთი და კახეთი...“ [15.279]. ამდენად, ბაგრატ III-ემ სამი წელი იბრძოლა კახეთ-ჰერეთისათვის და სრულად დაეუფლა მას, დაახლოებით 1011 წელს. XI ს-ის 10-იან წლებში ჰერეთი ისე, როგორც კახეთი, გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა [4.254]. ბაგრატმა „წარმოიყვანა კვირიკე და დაიჭირა თვისსა კარსა ზედა“ [15.279]. კვირიკეს სამეფო „კარსა ზედა ჭერა“ ანუ საპატიო ტყვეობა 1020 წლამდე სავარაუდო. კვირიკეს განსაკუთრებულად გამორჩეული მდგომარეობა (გ. ჩუბინაშვილის სამართლიანი დაკვირვებით: «Характерно, что Баграт III, вместо применения к Квирике методов устранения от власти, к которым он прибегнул в отношении двух кларджетских правителей, или обложить данью, как Ганджийского Эмира Падлона, - взял его к своему двору» (18.24) Г. Н. Чубинашвили, Архитектура Кахетии, Тб., 1959, გვ. 24) უნდა მიუთითებდეს იმას, რომ საქართველოს სამეფო კარს კვირიკე ძალიან სჭირდება. ყოველივე ამას შემდგომ განვითარებული პოლიტიკური მოვლენებიც მოწმობს.

1011 წლიდან 1020 წლამდე სამეფო კარზე საპა-

ტიო ტყვედ მყოფი კვირიკე დაახლოებული უნდა ყოფილიყო ქვეყნის კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკთან, ის თვითმხილველი იქნებოდა სვეტიცხოვლის აღმშენებლობისა და განახლების პროცესის.

კვირიკე გიორგი I-ის გამეფების შემდგომ გაათავისუფლეს. ჰერმა და კახმა დიდებულებმა ისარგებლეს ბაგრატ III-ის გარდაცვალებით, ახალგაზრდა მეფის ტახტზე ასვლით და ახლად გაერთიანებული საქართველოს გართულებული საგარეო პოლიტიკური ვითარებით. სუმბატ დავითის ძის თანახმად: გიორგი I-ს „განუდგა ... ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა, და ღადრობითა აზნაურთათა შეპყრობილ იქნეს ერისთავნი“ [15.383]. ასევეა ეს ამბავი გადმოცემული

„მატიანე ქართლისას“ ჩანართშიც [15. 284]. ბაგრატ III-ის მიერ პატივყარილმა კახმა დიდებულებმა „ღადრობით“ (დაუნდობლად ე.კ.) შეიპყრეს ბაგრატის მოხელე-ერი-

სთავები. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად: „...კვირიკემ დაიპყრა კახეთი და ჰერეთიცა და იწოდა მეფეთ კახთა“ [7.561], რის შემდგომაც „მათ ქუეყანით კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი რომელთა პირველ აქუნდა იგი“ [15.383]. ანუ კახმა დიდებულებმა დაიბრუნეს ბაგრატის მიერ ჩამორთმეული პატივი და საკუთრება. ვახუშტის ცნობით „ამან კვირიკე მეფემან უფროს განამტკიცნა ერისთავები“, ე.ი. კვირიკემ ერთგულად ნამსახურნი მოიმაღლიერა [7.300,301]. ნ. ბერძენიშვილის თანახმად, კახ ფეოდალთა ძალისხმევით ჰერეთ-კახეთი დანარჩენ საქართველოს ჩამოშორდა [4.254], თუმცა, ჩვენი აზრით, ეს არ უნდა ყოფილიყო ქართულ სახელმწიფოს სრულად მოწყვეტილი დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული. მიუხედავად იმისა, რომ ჰერ-კახნი აჯანყდნენ და გიორგი I იძულებული გახდა მნიშვნელოვნად დაეთმო პოზიციები, კვირიკეს გათავისუფლება ქართველთა მეფესთან შეთანხმებით, გარკვეული პირობების საფუძველზე უნდა მომხდარიყო, რასაც მოწმობს შემდგომში კვირიკეს ქართველ მეფეებთან (გიორგი I, ბაგრატ IV) სამხედრო ოპერაციებში თანამონაწილეობა [1.106]. ამ დროისათვის კახეთ-ჰერეთი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სივრცეში უნდა მოიაზრებოდეს, მისი პოლიტიკური სტატუსი გარკვეულ ვალდებულებებს უნდა ითვალისწინებდეს და გარკვეული სუვერენიტეტის ხარისხით ცენტრალური ხელისუფლების ძირითადი პოლიტიკური კურსის გამტარებელი უნდა იყოს. გარდა სამხედრო კავშირისა, ამის დასტურია კახეთ-ჰერეთის

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის იურიდისდიქციის დაქვემდებარებაში ყოფნა და საპატრიარქოს მიერ მნიშვნელოვანი ყმა-მამულის ფლობა კახეთ-ჰერეთში [16.26-27; 5.238]. საპატრიარქოს მეშვეობით ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლება აგრძელებს ბაგრატ III-ის სტრატეგიას და ეკლესია ცენტრალიზებული პოლიტიკის განმახორციელებელ უმთავრეს ძალად გვევლინება. მელქისედეკ კათოლიკოს-პატრიარქის ხელმძღვანელობითა და თანმიმდევრული, გონივრული ქმედებებით მიმდინარეობს ქვეყნის

კულტურულ-რელიგიური გაერთიანება (გ. ჩუბინაშვილი საგანგებოდ აღნიშნავს ქართლის, ჰერეთისა და კახეთის კულტურულ ერთობას და იმოწმებს მეღქისედეკ კათოლიკოს-პატრიარქის დაწერილს მცხეთისადმი, რომლის თანახმადაც კათოლიკოსის მცხეთის სვეტიცხოვლისადმი შეწირული ყმა-მამული კახეთ-ჰერეთსაც მოიცავს). რაც შეეხება საკუთრივ კულტურულ ერთობას, ცხადია, იგულისხმება ერთიანი ქართული ქრისტიანული კულტურა და ცენტრალიზაციის პროცესი („ყოველი საქართველოს“ ჩამოყალიბებას დაემთხვა საქართველოს საპატრიარქოს დაარსება. საქართველოს პატრიარქის ტიტულატურაში გაჩნდა ქართველ მეფეთა ტიტულატურის მსგავსი ფორმულა - „მამამთავარი აღმოსავლეთისა“. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი XI-XIII საუკუნეებში ერთიან ქართულ სახელმწიფოში ერთიან ქართულ ეკლესიას განაგებდა. მის იურისდიქციას ექვემდებარებოდა აფხაზეთის (დას. საქართველოს) კათოლიკოსი, მართლმადიდებელი სომხური ეპარქიები „სომხეთის მიტროპოლიტის“ მეთაურობით, საქართველოს საპატრიარქოს ქვეყნის პოლიტიკურ საზღვრებს გარეთ არსებული ქვეყნებიც [10.117]).

კახეთ-ჰერეთის ვალდებულებათაგან ერთ-ერთი ალავერდისდიდი საკათედრო ტაძრის მშენებლობა და საეპისკოპოსო კათედრის დაარსება უნდა ყოფილიყო – უმნიშვნელოვანესი, როგორც საკუთრივ კახეთის ისე, ქართული სახელმწიფოსათვის (ალავერდისა და ნეკრესის კათედრები იმთავითვე მოიაზრებოდა, როგორც საყრდენი ქართული სახელმ-

წიფოს პოლიტიკურ-კულტურულ-რელიგიური წარმატებებისა ჰერეთისა და იმიერკავკასიის მიმართულებით).

რანთა და კახთა სამეფოების გაერთიანების ზუსტი თარიღი არსებული წყაროებიდან არ ჩანს. სუმბატ დავითის ძე ამ ფაქტს გიორგი I-ის ტახტზე ასვლასა (1014 წ.) და მისი მეფობის მეშვიდე წელს (ე.ი. 1021 წ.) ბასილ ბერძენთა მეფის საქართველოზე გამოლაშქრების მოვლენებს შორის მოიაზრებს. ნ. ბერძენიშვილს რანთა და კახთა სამეფოს შექმნის თარიღად XI ს-ის 20-იანი წლები მიაჩნია (ნ. ბერძენიშვილი 1930 წლის იანვრით დათარიღებულ ნაშრომში „მცხეთის საბუთი XI საუკუნისა“ წერდა: „1011 წელს ბაგრატ III დაატყვევა კვირიკე და სამფლობელო ჩამოართვა. უკანასკნელი კვლავ დაეპატრონა ჰერეთ-კახეთს მხოლოდ 1014 წლის შემდეგ გიორგი ბაგრატის ძის გამეფების პირველ წლებში [5.235].

მოგვიანებით, ნაშრომში „დმოსაგლეეთ კახეთის წარსულიდან (მოკლე პოლიტიკური ცნობა),“ რომელიც პირველად დაიბეჭდა მიმოხილველის III ტომში 1953 წელს, ის წერს: „XI საუკუნის 10-იან წლებში ჰერეთი ისევე, როგორც კახეთი გაერთიანებული საქართველოს ფეოდალურ სახელმწიფოში შევიდა (1010 წ.), მაგრამ მალე (ამავე საუკუნის ოციან წლებში) ჰერ-კახ დიდებულთა ერთმა ჯგუფმა ისარგებლა საქართველოს პოლიტიკური გართულებით და ბიზანტიის კეისრის აქტიური მხარდაჭერით ჰერეთ-კახეთი დანარჩენ საქართველოს მოსწყვიტა. კახეთის ქორიკოზმა კვირიკე დიდმა ჰერეთ-კახეთი პოლიტი-

კურად გააერთიანა, ადმინისტრაციულად მოაწყო და ამ ახალი ერთეულის მეფე იქმნა. ამით ჰერეთ-კახეთის პოლიტიკური შერწყმის პროცესი დასრულდა“ [4.254;12.221].

სუმბატ დავითის ძის ცნობის გათვალისწინებით, ჩვენც ვეთანხმებით ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას [4.254]. კვირიკემ სამეფო ფაქტიურად ძველი ისტორიული საზღვრების ფარგლებში აღადგინა.

კახეთ-ჰერეთის გაერთიანების შემდგომ კვირიკე დიდის პოლიტიკა სამეფოს გაძლიერებისა და აღმშენებლობისკენაა მიმართული. ამ დროისათვის არის სავარაუდო ალავერდის კათედრალის მშენებლობის დასაწყისიც. ალავერდის ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო იქნებოდა

მნიშვნელოვანი ფინანსური რესურსის მობილიზება და ბუნებრივია, ისმის კითხვა - რა სახსრებით შენდება ალავერდი? მიუხედავად იმისა, რომ კვირიკე III-ის მმართველობის წლები კახეთის ყოველმხრივი აღმავლობის პერიოდად არის აღიარებული და მისი თანამედროვე მემკვიდრე კვირიკეს შესახებ აღნიშნავს, რომ „განმდიდრდა კვირიკე და მოირჭმა ყოველითურთ და ამისათვის ეწოდა დიდი კვირიკე.“ ალავერდის მშენებლობა მოგვიანებით უნდა დაწყებულიყო. კახეთს ახლად დაბრუნებულ კვირიკეს, ცხადია ტაძრის აღმშენებლობისთვის საჭირო სახსრები არ გააჩნდა, ხოლო ალავერდის მშენებლობის დასაწყისი კი მისი დაბრუნებიდან ძალიან მალე, დაახლოებით 1025 წლისათვის არის სავარაუდო. საეკვოა, ალავერდი, მხოლოდ ადგილობრივი ფინანსური რესურსით აგებულიყო.

ალავერდის ქტიტორთაგან, ტაძრისავე კონქის წარწერიდან ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ გიორგი აბაძე - ალავერდის კონქის მაშენებელი. სავარაუდოა, სხვა ადგილობრივ დიდებულთა შეწევნაც, მათ შორის პირველ ყოვლისა გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის: „+ წმიდაო გიორგი, მესვაძმუნე ეყავ წინაშე ღმრთისა მონასა შენსა გიორგი აბაძეს, დისწოგლსა გოდერძი ერისთავთ ერისთავისასა, რომელმან აღაშენა .. კონქი ესე,“ თუმცა ეს საკმარისი არ იქნებოდა.

აღნიშნულის საფუძველზე ჩვენ ვვარაუდობთ, ალავერდის ტაძრის მშენებლობის ინიციატივასა და მატერიალურ შეწევნაში საქართველოს პირველმა პატრიარქმა მნიშვნელოვანი წვლილი გაიღო და ვფიქრობთ, რომ მისი

მომდევნო ვიზიტები ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე და მათ შედეგად მიღებული მატერიალური დახმარება ალავერდის მშენებლობასაც მნიშვნელოვნად შეეწია. „მარტიანე ქართლისას“ ცნობით მეღქისედეკი დაახლოებით 1025-1026 წლებს შორის მეორედ მიდის კონსტანტინეპოლში [15.292] („ამისა შემდგომად წარვიდა პატრიარქი მეღქისედეკ კონსტანტინე მეფისა წინაშე კონსტანტინეპოლედ. შეიწენარა მეფემან ბერძენთამან კონსტანტინე[მ] და მოსცა შესამკობელნი ეკლესიათა, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველი სამღვდელმთავრო და სამღდელო სამკაული“ [15.290]).

ეს თარიღი ემთხვევა ალავერდის მშენებლობის სავარაუდო დასაწყისს. კათოლიკოსის მეორე ვიზიტის ეპიზოდის აღწერისას წყაროში სვეტიცხოვლის შემკობა საერთოდ აღარ მოიხსენიება, მხოლოდ აღნიშნულია, რომ „შესამკობელნი ეკლესიათა, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველი სამღვდელმთავრო და სამღდელო სამკაული“ განკუთვნილია ზოგადად ქართული ეკლესიებისათვის. სვეტიცხოველთან დაკავშირებით მამულების ვრცელი ჩამონათვალია გაწერილი, რაც ამ შეწვევის შედეგად კათოლიკოსმა „დაუდვა წმიდასა ამას დედაქალაქსა მცხეთას, სუეტსა ცხოველსა.“ კათოლიკოსი „მოვიდა ქუეყანასა და სამწყსოსა თვისსა და იყიდა სოფლები ტაოს: ზადკარეკი ხუთითა აგარა[ე]თა, და ძაღლის-ჭევეს იყიდა სოფელი ოროთა სამითა აგარა[ე]თა. ესე ორნივე სოფელნი მათითა აგარა[ე]თა თვისთა ძმათა განძითა იყიდა. და კლარჯეთს მოიგო სოფელი ერთი სხლოანი. და შავშეთს მოიგო სოფელი დიდი სხლოანი,

თვალსაზრისი

აგარა მისი ნაღუარევი. და ჯავახეთს მოიგო სოფელი ტონთიო. და კოლას მოიგო და დააშენა სოფელი დიდი ოროტანი აგარა[ქთა. და ფანავარს ააშენა სოფელი ერთი მახაროვანი. და საკოეთს შეიპურნა და ააშენა სოფელი ორნი {და}: ნაქალაქევი და ბერდაძონი, და დაუდვა წმიდასა ამას დედაქალაქსა მცხეთას, სუეცსა ცხოველსა“ [15.290]. ამ ეპიზოდში საკათალიკოსო კახურ-ჰერული მამული ჯერ არ იხსენიება. სავარაუდოა, კათალიკოსის მეორე

ეპიზოდის შედეგად ბიზანტიისაგან მიღებული მატერიალური შეწევნა აღავერდისათვისაც ყოფილიყო განკუთვნილი. კათალიკოს-პატრიარქის საიმპერატორო კარზე მესამე ეპიზოდის დროს, დაახლოებით 1027-1028 წლებისათვის: „წარვიდა კათალიკოზ-პატრიარქი მელქისედეკ წინაშე რო-

მანოზ ბერძენთა მეფისა კოსტანტინეპოლედ. შეიწყნარა და მოსცა შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველი სამღვდელმთავრო და სამღვდლო სამკაული, და წარმოვიდა ქუეყანასა და სამწყსოსავე თვისსა“ [15.294].

ზემოაღნიშნულის საფუძველზე, საფიქრებელია, რომ კათოლიკოს-პატრიარქის პირველმა ვიზიტმა განაპირობა განახლება და შემკობა მცხეთისა და სვეტიცხოვლის ტაძრის. მომდევნო ვიზიტების შედეგად პატრიარქმა სვეტიცხოველს შექმნილი მამულები უბოძა და მიიღო მატერიალური შეწყენა სხვა ქართული ეკლესიებისათვის, მათ შორის ალავერდის ტაძრის შენებისთვის. აღსანიშნავია ასევე, რომ კათოლიკოსის ბიზანტიაში მესამედ გამგზავრებამ ქართლს შეწირულ მამულს („შემდგომად ამისა წმიდამან მეფემან კათალიკოს-პატრიარქმან მელქისედეკ მოიგო ქართლს: მონასტერი პალავრა ოთხითა სოფლითა; და ცუქითი შესავლითა მისითა; ყინცვისი შესავლითა მისითა; და შინდების ნახევარი; კურბითს სააზნაურო კარგი სოფელი ერთი; ჩოჩეთს უბანი ერთი, მიწა და ვენაჯი სასეფეო; ზეგანთა სოფელი ერთი შიდარი“ [15.296]) გარდა სვეტიცხოვლისათვის დაუდგია: „კახეთს ახატანს უბანი ერთი და ნოსორნა სოფელი ერთი; და ჰერეთს მონასტერი დიდითა ძალითა {და} ლაგოდევი და ჰერეთსვე კატეხისა ეკლესია შესავლითა მისითა; და კაკს ვაჭარი ათორმეტი; და ზიარი სოფელი დიდი.“

ამასთანავე, მელქისედეკმა „ყოველნი სოფელნი, რომელნი კათლიკე ეკლესიისანი არიან, ააშენნა და

დადგნა ყველგან სახლნი და ააგო ეკლესიანი რიცხვით ყოველნივე“ [15.296]. ცხადია, კათოლიკოსმა ესეც ბიზანტიდან მიღებული დახმარებით განახორციელა. კათოლიკოს-პატრიარქს სამცხეთო საკუთრება - „ესე ყოველი სოფლები, რომელი მან მოიგო. და რომელნი სოფელნი ძუელად ჰქონდეს წმიდას[ა] სუეტსა ცხოველსა და კათოლიკე ეკლესიასა, და სხუა შესავალნი რაც იყვნეს“ ბაგრატს მოახსენა და შეუვადლობა გამოითხოვა. ბაგრატმაც „მისცა სიმტკიცე შეუვადლობისა“ [15.296].

ალავერდის ტაძრის ხუროთმოძღვრებაში ქართლური გავლენის არსებობა ჯერ კიდევ გ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნა [17.433-434]. ჩვენც ვეთანხმებით მოსაზრებას, რომ ალავერდის ტაძრის მშენებლობისა და შემკობის აქტიური თანამონაწილე „ქართლური სკოლა“ გახლავთ. სავარაუდოა, რომ მცხეთასა და მის შემოგარენში არსებული სახელოსნო (თუ სახელოსნოები) საქართველოს საპატრიარქოს ექვემდებარებოდა (6.28). შესაძლოა, ეს სახელოსნო მელქისედეკ კათოლიკოსის განკარგულებით დაარსდა და ეკლესია-მონასტერთათვის მატერიალური სახსრების მოსაპოვებლად გამიზნული ბიზანტიური ვიზიტების შედეგი გახლდათ.

ჩვენი მოსაზრების დასაბუთებისთვის ასევე მნიშვნელოვანია ალავერდის აღმოსავლეთ ფასადზე, ჯვრის მარჯვნივ არსებული ძლიერ დაზიანებული წარწერა (დაახლ. 1033-1049 წლები), რომელშიც, ჩვენი აზრით, იხსენიება კათალიკოსი იოვანე, იგივე იოვანე ოქროპირი.

მოხსენიება კათოლიკოს-პატრიარქისა, რომელმაც „მრავ-

ვალნი ეკლესიანნი აღაშენნა და განა[ა]ხლნა“ [15.296] და სამცხეთო საკუთრებაში არსებული საეკლესიო ყმა-მამულის შეუვალობა გამოითხოვა, როგორც ბაგრატ, ისე გაგიკვირიკე კახთა მეფისაგან, პირდაპირ მიუთითებს მის ჩართულობაზე ალავერდის ტაძრის აგების პროცესში, ანუ ტაძრის მშენებლობის დიდი ნაწილი განსრულებულია სწორედ მისი ზეობის პერიოდში. აღნიშნული კიდევ ერთი დასტურია საქართველოს საპატრიარქოს მონაწილეობისა ალავერდის კათედრალის აგებაში. ჩვენი აზრით, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი მელისედეკი, არათუ მონაწილეობდა ალავერდის მშენებლობის პროცესში, არამედ ამ აღმშენებლობის ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი და მატე-

რიალური მხარდამჭერი გახლდათ, ხოლო იოვანე ოქროპირი მისი საქმის ღირსეულ გამგრძელებლად გვევლინება.

ამდენად, ზემოთქმულის საფუძველზე ალავერდის ტაძრის მშენებლობის დასაწყისი უნდა ვივარაუდოთ დაახლ. 1025 წლისათვის, როდესაც რანთა და კახთა მეფე კვირიკე III დიდია, ხოლო საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი - მეღქისედეკი. ტაძრის მშენებლობის ინიციატორი ქართული სახელმწიფოს უზენაესი საერო და სასულიერო ხელისუფლებაა, უმთავრესი განმახორციელებელი - საქართველოს საპატრიარქო. ალავერდის კათედრალის მშენებლობის გაგრძელება შემადგენელი ნაწილია ბაგრატ III-ის პოლიტიკური კურსისა, რომელიც ქართველთა მეფის ხელდებულ ტერიტორიაზე სასულიერო ცენტრების დაარსება-განახლების საშუალებით ქვეყნის პოლიტიკურ და კულტურულ-რელიგიურ ერთიანობას მოიაზრებს. საქართველოს საპატრიარქო კახეთის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობით ჰერეთისა და იმიერკავკასიის კულტურულ-რელიგიურ შემოერთება-შემომტკიცებისათვის იღვწის და ქვეყნის პოლიტიკურ ერთიანობას მყარ იდეოლოგიურ საფუძველს უქმნის. შესაძლოა, ამიტომაც საისტორიო მეხსიერებაში ალავერდის ტაძრის მშენებლობისა და საეპისკოპოსოს დაარსების ფაქტი კვირიკე III დიდთან არ ასოცირდება.

ალავერდის ტაძრის დათარიღებისა და კათედრის პირველი მღვდელთმთავრის - ალავერდელი ეპისკოპოსის ვინაობის დადგენისთვის ფასდაუდებელია ალავერდის წმ.

გიორგის ეკლესიის აღმოსავლეთსა და სამხრეთ ფასადებზე შესრულებული ტაძრის თანადროული, ისტორიული ხასიათის სამი წარწერა. ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის საინტერესოა ზემოაღნიშნულ წარწერებში მოხსენიებული ისტორიული პირები, რომელთა მოღვაწეობაც ძირითადად კახთა მეფის - გაგიკ-კვირიკეს ზეობის პერიოდს ემთხვევა. ესენი არიან: გიორგი აბაი, გოდერძი ერისთავთ-ერისთავი და კათოლიკოს-პატრიარქი იოვანე ოქროპირი.

გიორგი ჩუბინაშვილის [17.404] ცნობით, პავლე ინგოროყვას 1946 წლის 25 დეკემბერს ალავერდის ტაძრის დათარიღების შესახებ საინტერესო მოხსენება წაუკითხავს. ინგოროყვას დათარიღებაც ალავერდის წარწერათა მონაცემებზე იყო დაფუძნებული. პ. ინგოროყვას აღმოსავლეთ ფასადის პირველი წარწერის გარდა წარმოუდგენია სხვა ორი წარწერის მისეული ინტერპრეტაცია, რაც გ. ჩუბინაშვილისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ძნელია მტკიცება, მაგრამ მეტად სავარაუდოა, ეს ორი წარწერა თ. ბარნაველის ნაშრომში განხილული წარწერები ყოფილიყო. იმ დროისათვის წარწერები ნაკლებად დაზიანებული და შედარებით ადვილად წასაკითხი იქნებოდა. მკვლევარის არგუმენტაცია გ. ჩუბინაშვილის გადმოცემით, დაფუძნებული იყო ალავერდის წარწერებში მოხსენიებული ისტორიული პირების იდენტიფიკაციაზე. გ. ჩუბინაშვილის ინფორმაციით პავლე ინგოროყვა ყურადღებას ამახვილებს გოდერძი ერისთავის პიროვნებაზე. გ. ჩუბინაშვილი ირონიულად მოიხსენიებს პ. ინგოროყვას მიერ გოდერძის, როგორც

პოლიტიკური მოღვაწის მნიშვნელობის გაზვიადებულ შეფასებას («Для даты построения Алавердского кафедрала и деятельности эристава эриставов Годердзи, он набросал красочную картину истории с освещением выдающегося значения в политической жизни Кахетии Годердзи, рисуя его фактическим правителем страны по смерти Квирике Великого в 1033 году, при его племяннике Гагике-Квирике» [17.404]). სამწუხაროდ გ. ჩუბინაშვილი მხოლოდ ფრაგმენტულად ახსენებს პ. ინგოროყვასეულ გამოფერას («...он (პავლე ინგოროყვა – ე.კ.) привлек ещё две надписи ... предлагая определенное восстановление чтения, которое принять не

представляется возможным (с восстановлением имен царя и его сестры)» [17.404]) წარწერისა მარცხენა ფასადზე. მისი თქმით, ამ წარწერაში, ინგოროევა ჰიპოთეტურად აღადგენს აღსართან I-ის სახელს (მისეული წაკითხვით - აღსართლანი). ერთ-ერთ წარწერაში (მკვლევარი ისევ არ აზუსტებს რომელს გულისხმობს) პ. ინგოროევას ამოუკითხავს მეფისა და მეფის დის სახელი. სამწუხაროდ, არ ჩანს რომელ მეფეზეა აქ საუბარი, აღსართანზე თუ რომელიმე სხვა მონარქზე. სამხრეთის ფასადის წარწერის მეოთხე სტრიქონში მართლაც იკითხება “- რთლან ფსა...”.

საინტერესოა, რომ პ. ინგოროევას ტაძრის მშენებლობის დასაწყისად კვირიკე დიდის (1020-1025 წლები) მეფობის პერიოდი მიაჩნია, ხოლო როდესაც აღადგინა სამხრეთის ფასადის წარწერაში მეფე აღსართანის სახელი, ტაძრის განსრულების თარიღად 1065 წ. დაადგინა, ანუ განსრულებულა თურქ-სელჩუკების შემოსევამდე («... Из гипотетического восстановления в надписи на южном фасаде имени царя Агсартана (в его чтении Агсартлана) (პავლე ინგოროევა – ე.კ.) высказал предположение, что храм окончен до появления в Грузии в 1065 году сельджуков, при которых Агсартан принял ислам и следовательно, не мог построить христианский храм. А начало де отнес за 20-25 лет в царствование ещё Квирике III Великого» [17.404]).

აღავერდის წმ. გიორგის ეკლესიის წარწერათაგან ორი - აღავერდის ტაძრის აღმოსავლეთ, ხოლო ერთი - სამხრეთ ფასადზეა. ამათგან პირველი (რომელიც შედარ-

ებით უკეთ იკითხება) დაცულია აღმოსავლეთ ფასადზე ჯვრის გამოსახულების ქვემოთ. ეს არის ასომთავრულით შესრულებული ორსტრიქონიანი წარწერა (წარწერის აღმომჩენი ვ. ჩუბინაშვილი, წარწერის მდებარეობის ადგილს შემდეგნაირად აღწერდა: «Восточный фасад облицован весь квадратами желтоватого ширими крупного размера правильными рядами. А в обеих нишах части сводов, видимо, сложены из плотного, не ноздреватой породы, белого камня. Из такого же материала и ряд кладки под крестом, где вырезана надпись. Позднее верх фронтона и боковых частей починен кирпичом и весь фасад оштукатурен и побелен. Но ныне в значительных частях штукатурка слезла и открылся настоящий древний вид фасада. Он разбит на пять арок из центра; ... Вверху центральной арки имеется сравнительно небольшой рельефный крест, под которым идет ряд кладки с надписью крупными заглавными буквами в две строки, частью закрытые штукатуркой.» [17.389].

წარწერის აკ. შანიძისეული გაშიფვრის შედეგად მიღებულია შემდეგი ისტორიული შინაარსის ტექსტი (წარწერის წაკითხვაში ვ. ჩუბინაშვილს აკ. შანიძე დაეხმარა, თუმცა მან თავი შეიკავა მეორე სტრიქონის შუა ნაწილის წაკითხვისგან [17.389]: „+ წმიდაო გიორგი, მეხვაღმნე ეყავ წინაშე ღმრთისა მონასა შენსა გიორგი აბაჲს, დისწოვლსა გოდერძი ერისთავთ ერისთავისასა, რომელმან აღაშენა .. კონქი ესე.“ ამავე წარწერას დეტალურად განიხილავს თ. ბარნაველი. ბარნაველიც აღნიშნავს, რომ დაზიანების გამო მეტად ძნელია მისი ზოგიერთი ნაწილის ამოკითხვა

და შესწორებათა საფუძველზე გვთავაზობს წარწერის გარკვეულწილად სახეცვლილ ინტერპრეტაციას: „ქ. წმიდაო გიორგი მწე-მფარველ ეყავ წინაშე ღმრთისა მონასა შენსა გიორგი არქიეპისკოპოსს, წოვლსა გოდერძი ერისთავთ-ერისთავისასა, რომელმან აღაშენ-განამშვენა კონქი ესე, ამინ.“ წარწერაზე დაკვირვების საფუძველზე, ვფიქრობთ, რომ აკ. შანიძისეული წაკითხვა უფრო ზუსტი უნდა იყოს და მეტად შეეხება ამებოდეს რეალურ ვითარებას. ჩვენი აზრით, იკითხება აბ<დს – და არა არქიეპისკოპოსი.

ჩვენს ხელთ ამჟამად არსებული დოკუმენტური წყაროების საფუძველზე დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ XI საუკუნის I ნახევარში მოღვაწე ალავერდელი მღვდელთმთავრის არქიეპისკოპოსად მოხსენიება გამორიცხებულია. ალავერდელი ეპისკოპოსი მთავარეპისკოპოსის რანგში მხოლოდ XIII საუკუნიდან იხსენიება („დაწერილი მღვიმის კრებულისა ბასილი ალავერდელისადმი“: „... ყოველთა წმიდათა შუამდგომლობითა და თავსდებობითა დაავწერეთ დაწერილი ესე თქ(უწ)ნ, ბასილი ალავერდელ მთ(ა)ვ(ა)რებისკოპოსსა, ჩ(უწ)ნ, მღვმეს დამკუდრებულთა ყოველთა კრებულთა, ერთსულობითა ძმათა, დიდთა და მცირეთა ყოველთავე, ერთმანერთისა გამოზრახვითა და ნებისყოფელობითა...“ [16.190-191]. აქ შესაძლებელია არგუმენტად წყაროთა დეფიციტის მოშველიება, მაგრამ არც ერთ ჩვენამდე მოღწეულ XI-XIII საუკუნეების დოკუმენტში ცნობილი ალავერდელი მღვდელთმთავრები - ბასილ ალავერდელამდე მთავარეპისკოპოსის რანგში არ მოიხსენიები-

ან. ყოველ შემთხვევაში, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ XI საუკუნის პირველი ალავერდელი მღვდელთმთავარი მთავარეპისკოპოსის ტიტულს არ ფლობდა [16.190].

გ. ჩუბინაშვილის დაკვირვებით, წარწერა შესრულებულია აღმოსავლეთ ფასადის განსრულების შემდგომ. ჩვენი აზრით, წარწერა უნდა მივაკუთვნოთ პერიოდს, როდესაც ტაძრის მშენებლობა დასასრულს უახლოვდება და საბოლოოდ განსრულებული არ არის. ამას გვაფიქრებინებს გიორგის მხოლოდ ამბად (აბად) – მონასტრის წინამძღვრად მოხსენიება, მაშინ როდესაც მეტად სავარაუდოა, ტაძრის განსრულების შემდგომ გიორგის ალავერდელ ეპისკოპოსად სახელდება. გ. ჩუბინაშვილი ტაძრის დათარიღების საკითხის განხილვისას, ამბა გიორგის გოდერძისთან დაკავშირებით ხსენებისას, აღნიშნავს: «Эристав эриставов Годердзи, племянник которого авва Георгий, очевидно настоятель, или епископ Алавердский, является строителем собора, жил действительно в первой половине века. Но как естественно упоминание около 1040 и в 1046 гг. другого его племянника Джели, эристава Штори и Мадчи, не является ограничивающим этими годами ни деятельности, ни самих упомянутых хроникой лиц, ни тем более того его племянника, который строил Алаверди.»; ასევე: «...упоминание Годердзи гиორგის მიიხნევს (авва Георгий, очевидно настоятель, или епископ Алавердский, является строителем собора),» მაშინ როდესაც წარწერაში გიორგი გარკვევით მხოლოდ ტაძრის

კონქის მამულებად იხსენიება. მისივე მოსაზრებით, ამაბა გიორგის ტაძრის მშენებლობა ეპისკოპოსად აღსაყდრების შემდგომ უნდა დაეწყო (...стал алавердским епископом и мог приступить к строительству), რასაც ასევე ვერ დავეთანხმებით.

გ. ჩუბინაშვილის მიერ ტაძრის კონქის აღმშენებლად გიორგი აბაძის მოხსენიება მიუთითებს, რომ ის ტაძრის მშენებლობის თანამედროვეა. ჩვენი ვარაუდით, იგივე პირი - ამაბა გიორგი უნდა იხსენიებოდეს ხირსის წმ. სტეფანეს ეკლესიის ტაძრის გარე კედელ-

ზე, სამხრეთის ფასადზე. რელიეფური ჯვრის მარჯვენა მკლავზე ამოკვეთილ ერთ-ერთ ასომთავრულ წარწერაში. თ. ბარნაველის შენიშვნით, წარწერა ძლიერაა დაზიანებული, მაგრამ გადარჩენილი ფრაგმენტებით შესაძლებელია ტექსტის შემდეგი სახით აღდგენა: „ქრისტე, ადიდე გლახაკი გიორგი მთავარეპისკოპოსი“ [2. 149-150].

შესაძლებელია ხირსის წმ. სტეფანეს ტაძრის ამ წარწერაში მოხსენიებული გიორგისა და ალავერდის წინამძღვარ გიორგის გაიგივება, გიორგისა, რომელიც ამ წარწერის შესრულების დროისათვის უკვე ეპისკოპოსის რანგშია. იქ სადაც თ. ბარნაველი აღადგენს სიტყვა მთავარეპისკოპოსს, წარწერის ძლიერ დაზიანების გამო გაშიფვრაც მეტად ჰიპოთეტურია, ვინაიდან თ. ბარნაველის მიერ სავარაუდოდ ამოკითხული [თ]-სა და [რ]-ს ქვედა ნაწილი იმდენადაა დაზიანებული, რომ არ იკითხება და ძნელია მტკიცება, რომ ეს დაზუსტებით „თ“ და „რ“ გრაფემებია. რაც შეეხება ამავე ფრაგმენტის მესამე გრაფემას, მის სიზუსტეში თვით მკვლევარს ეპარება ეჭვი და კითხვის ნიშანს უსვამს ([ჰ](?)). ფრაგმენტის ბოლო ნაწილი - „ზ<ი“ - ჩვენი აზრით, შესაძლოა დაბოლოება იყოს სიტყვა ეპისკოპოსისა. ამდენად, ამ ფრაგმენტის მთავარეპისკოპოსად ამოკითხვა მეტად საეჭვოა. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენი მოსაზრება მართებულია (ანუ - ეს პირი შესაძლოა ალავერდელი მღვდელმთავარი იყოს), როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ალავერდელს ჩვენამდე მოღწეული წყაროებით XIII ს-მდე მთავარეპისკოპოსის რანგში ვერ ვხვდებით, რაც თავისთავად გამორიცხავს სიტყვის ამ ფრაგმენტის მთავარეპისკოპოსად აღქმას. საისტორიო წყაროთა მონაცემების გათვალისწინებით იმის მიუხედავად, რომ ფრაგმენტის პირველი ნაწილის გაშიფვრა პრაქტიკულად შეუძლებელია, აქ მეტად სავარაუდოა იყოს „ეპისკოპოზი“. ამასთანავე წარწერაში არსებული სიტყვა „გლახა-

კი“ მოხსენიებული პირის სასულიერო სტატუსს გულისხმობს (მაგ. ასევე იხსენიებს თავს იოანე სამთავნელი).

წარწერაში მოხსენიებულ გიორგის ალავერდელ ეპისკოპოსად მოაზრების საფუძველი, ამავე ჯვრის მარცხენა მკლავზე განთავსებული ორსტრიქონიანი წარწერაა, რომლის ტექსტიც თ. ბარნაველის თანახმად ამგვარად იკითხება: „ქრისტე, ადიდე გაგიკ მეფე.“ ეს გაგიკ მეფე რანთა და კახთა მეფე გაგიკი უნდა იყოს. თბარნაველიც სამართლიანად აიგივებს ამ გაგიკს იმ დროს მოღვაწე გაგიკ კახთა მეფესთან. კახთა მეფისა და ალავერდელი მღვდელთმთავარის თანადროულ წარწერებში მოხსენიება სრულიად ბუნებრივია.

ვფიქრობ, ზემოთქმულის საფუძველზე შესაძლებელია ალავერდის პირველ მღვდელთმთავრად ამავე მონასტრის წინამძღვარი (აბაჲ – აბა – ამბა) და ერთ-ერთი ქტიტორი ალავერდის ტაძრის კონქის მაშენებელი გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის დისწული გიორგი აბაჲ ჩავთვალოთ.

გიორგი აბაჲ – თავისთავად ცხადია, ღირსეული კანდიდატურაა ახლად დაარსებული ალავერდის საეპისკოპოსო კათედრის მღვდელთმთავრობისთვის. საეჭვოა, რომ ერისთავთ-ერისთავის დისწულის ნაცვლად, რომელიც აქ უკვე მოღვაწეობს და ერთ-ერთი მთავარი ქტიტორია (ის ხანდაზმულიც არ უნდა იყოს - გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის დისწულია) სხვა პირი დაედგინათ ეპისკოპოსად. ის მონასტრის წინამძღვარია და ეპისკოპოსის რანგშიც იქნებოდა აყვანილი. საწინამძღვრო და საეპის-

კოპოსო ხარისხის შეთავსების ტრადიციაც (ამბა ალავერდელი ეპისკოპოსი) მისგან უნდა მომდინარეობდეს.

ალავერდის ტაძრის დათარიღების დაზუსტებისა და მისი პირველი მღვდელთმთავარის იდენტიფიცირებისათ-

ვის მნიშვნელოვანია ტურისა და მაჭის ერისთავთ-ერისთავთან -

გოდერძისთან დაკავშირებით არსებული

ცნობების გათვალისწინება. გოდერძის

პიროვნებით, როგორც აღნიშნეთ,

ჯერ კიდევ პ. ინგოროყვა დაინტერესდა. გ. ჩუ-

ბინაშვილის სკეპსისი, როგორც პ. ინგოროყ-

ვას მოსაზრებასთან

[17.404] ისე, ტაძრის დათარიღებისას საკუთრივ გოდერძის შესახებ არსებული ინფორმაციის მნიშვნელობასთან

დაკავშირებით, მართებულად არ მიგვაჩნია. მით უმეტეს, როდესაც ის, თავად აღნიშნავს წარწერის მნიშვნელო-

ბას, რომელიც ასოთა მოყვანილობიდან და მდებარეობიდან გამომდინარე საამშენებლოა («... она (надпись

- Э. К.) производила впечатление строительной надписи по начертанию букв, по месту расположения и отчасти даже по

обрывкам текста, что и оправдалось... ..Правда, прочтение надписи не оправдало надежды найти в ней непосредственно дату построения; но все таки она содержит упоминание одного исторического лица, которое мы, кажется можем считать известным по хронике «Матиане Картлисай» деятелем; Во всяком случае только относительная хронологическая близость к упоминаемому Годердзи того определения памятника, которое получено в результате его художественного анализа (перелом X и XI вв.), призывает к осторожности при отыскивании нужных рамок среди зтих данных...» [17.403].

როგორც აღინიშნა, ალავერდის აღმოსავლეთ ფასადის უმთავრეს წარწერაში ალავერდის მონასტრის წინამძღვარი გიორგი გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის დისწულად იხსენიება. როგორც ჩანს, გოდერძი იმდენად მნიშვნელოვანი ფიგურაა კახეთ-ჰერეთის სამეფოში, რომ წარწერაში ტაძრის კონქის მაშენებელი მონასტრის წინამძღვარი საგანგებოდ აღნიშნავს, მისი ერისთავის დისწულობას. შესაძლოა, მოხსენიებას სტატუსის გარდა, ჩვენთვის უცნობი სხვა მიზეზიც განაპირობებდეს. მიუხედავად იმისა, რომ ალავერდის ტაძრის შემორჩენილ წარწერებში ტაძრის მშენებლობაში გოდერძის წვლილი არ ფიქსირდება, დასაშვებია გოდერძის ქტიტორობაც (გავიხსენოთ მის მიერ შიო-მღვიმის მონასტრისათვის გაღებული შეწირულობა). გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის შესახებ ქართულ დოკუმენტურსა და ნარატიულ წყაროებში რამდენიმე მნიშვნელოვანი ცნობაა დაცული.

გიორგი III-ის 1170 წლის შიო-მღვიმის შეუვალო-ბის განახლების სიგელში გოდერძი შიო-მღვიმის მონასტრის ერთ-ერთ შემწირველად იხსენიება. მღვიმის მონასტრის მამულების ჩამონათვალში დასახელებულია: „...ივანწმიდად, ძუელადვე გოდერძისა შემოწირული: დათი, კუირიკე კახთ მეფისაგან შემოწირული, ალაჭინი, ხახუილაგისგან შემოწირული...“ [16.67-68].

შიო-მღვიმის მონასტრისათვის ეს შეწირულობა XI საუკუნის 30-40-იან წლებს შორის უნდა იყოს გაცემული, ამ დროისათვის მღვიმის მონასტერი კახ მეფეთა პატრონობას აღიარებს [8.111-112].

გოდერძის შესახებ მომდევნო ცნობა მოიპოვება „მატიანე ქართლისაში“. აქ დაცული ინფორმაციის თანახმად, 40-ინი წლების დასაწყისში ბაგრატ IV-მ კახეთში, მიქელ-გაბრიელის მთასთან (ამჟამინდელი ადგილმდებარეობა უცნობია) დაამარცხა კახეთის ლაშქარი, პანკისისა და ხორნაბუჯის ერისთავებთან ერთად ტყვედ ჩაიგდო „...ჯედი, დისწული გოდერძისა, შტორის ერისთავი და მჭკელისა...“ [15.298] ამ ცნობასთან დაკავშირებით იხ. [11.107-108]; (ეს ადგილი ქართლის ცხოვრების ანასეულ ნუსხაში ასეა: „გაილაშქრა აფხაზთა მეფემან კახეთს, შეება და შეუჭდა მთასა ზედა მიქელ-გაბრიელთასა, და წყობასა შინა შეიპყრნა სტეფანოზ ვარჯანის ძე, პანკისისა ერისთავი, და ვაჯე, სიძე გურგენი ბერისა, ხუარნაბუჩის ერისთავი, და ჯედი დისწული გოდერძისა, ტურის ერისთავი და მჭკელისა.“ გვ. 185).

გოდერძის, უკვე როგორც ერისთავთ-ერისთავს ვხვდებ-

ით დაახლოებით 1046 წლისათვის განვითარებულ მოვლენებთან დაკავშირებით. „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, „...ისნის ველსა მოვიდეს კახთა მეფე გაგიკ და ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, და ყოველნი დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატ მეფისა წინაშე და მშ-

ვიდობისა ძებნად. მაშინ განვიდა ბაგრატ მეფე ველსა ისნისასა, მოიყვანნა კახნი და ითაყვანნა, მისცა მშუდობა და განუტყენა. და იყო სიხარული და მშუდობა და საურავი დღითი-დღე შემატებისა“ [15.300]. ნიშანდობლივია, რომ მშვიდობის საძებნად ბაგრატთან წვეულ კახთა შორის მეფის შემდგომ იხსენიება ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი და შემდგომ „ყოველნი“ ანუ დანარჩენი დიდებულნი.

XI საუკუნის ქართული ფეოდალური საზოგადოების იერარქიაში ერისთავთ-ერისთავი მეფის შემდგომ პირველი პირია (ქართული ფეოდალური საზოგადოების გაბატონებული კლასის იერარქიული სქემა ამგვარია: მეფე, ერისთავთ-ერისთავი, ერისთავი, აზნაური მემამულე, აზნაური მოსაკარგავე. ეს კარგად არის ასახული გიორგი II-ის 1072 წლის სიგელში [14.139.1] ერისთავთ-ერისთავს „ძეგლი ერისთავთას“ მიხედვით ჰქონდა „მთავრობა ყოველთა დიდებულთა და აზნაურთა, რომელნი მკვიდრნი არიან“ მის სამფლობელოში. ვახუშტის თანახმად, „ესე ერისთავნი დაიდგინებოდნენ მთავარნი და წარჩინებულნი,“ „მთავრისა ჯერ იყო, რათა აქუნდეს ჩამომავლობა და გვარი იგი და ამის მიმართ ციხე-ქალაქი, სიმაგრე და ხეობანი. და თვინიერ ამისა არა ისახელებოდა მთავრად.“ [7.14]).

უნდა ვიფიქროთ, რომ გოდერძი ერისთავთ-ერისთავი ყველა ამ მოთხოვნას აკმაყოფილებდა. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის გოდერძი, კახეთის სამეფოში მეფის შემდეგ პირველი პირია. გოდერძი კვირიკე დი-

დის მემკვიდრის – გაგიკის თანამედროვეა. მისი აღ-
ზეგება გაგიკის ზეობის პერიოდშია სავარაუდო – XI
ს-ის 40-იანი წლებისათვის ის ჯერ კიდევ ერისთავად,
ხოლო 1046 წლისათვის ერისთავთ-ერისთავად იხსენიება.

გოდერძი ერისთავთ-ერისთავი კახურ უაღრეს-
ად წარჩინებულ და ძველ საგვარეულოს უნდა ეკუთ-
ვნოდეს («само имя Годердзи могло быть, как часто
в феодальных семьях, родовым и повторяться через
поколение, на что есть основание даже в хронике.» [17.403].

სავარაუდოა, რომ ის მატერიალურადაც უზრუნვე-
ლყოფილი გახლდათ. თავად გოდერძი, ან მისი უშუალო წი-
ნაპარი კვირიკე დიდის ერთგული და ნამსახური ერისთავი
უნდა ყოფილიყო. საგულისხმოა „მატიანე ქართლისას“
ცნობა, რომ კვირიკეს გამეფების შემდგომ „მათ ქუეყანით
კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი რომელთა პირველ
აქუნდა იგი“ [15.383] და „ამან კვირიკე მეფემან უფროს გა-
ნამტკიცნა ერისთავები“. [7.300, 301]. შესაძლოა, გოდერძის
(ან მის წინაპარს) კვირიკეს გამეფებაში მნიშვნელოვანი
წვლილი მიუძღოდეს, ხოლო კვირიკეს გამეფების შემდგომ,
თავისი სამემკვიდრეო დაებრუნების და სხვა მიედოს.

ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, კვირიკე დიდის
დროს ტურისა და მაჭის საერისთავოებს თავ-თავიანთი
ერისთავები უნდა ჰყოლოდა. ის კახეთ-ჰერეთს დაარსე-
ბულ შვიდ საერისთავოს ერთმანეთისგან დამოუკიდებ-
ელ ერთეულად ასახელებს. ჰერეთს დაარსებულ საერი-

სთავოთაგან ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა მესამე და მეოთხე – მაჭისა და ტურის (შტორის) საერისთავოები. ვახუშტისეული მონაცემების თანახმად, მაჭისა და ტურის საერისთავოების საზღვრები ამგვარია: „მაჭის წყლის ქუეითი და ალაზნის აღმოსავლეთი შაკიხითურთ და ხუნზახითურთ“ და „შტორის ჳევიდამ მაჭის წყლამდე ალაზნის აღმოსავლეთი დიდოეთითურთ, რომელ არს აწ გაღმა-მჭარი“ [7.561]. სწორედ ეს ტერიტორია უნდა შეადგენდეს გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის სამფლობელოს.

ამ საერისთავოთა გაერთიანება გაგიკის ზეობის პერიოდშია სავარაუდო და საფიქრებელია, რომ გოდერძის აღზევებასთან არის დაკავშირებული. მისი ტურისა და მაჭის ჳერული საერისთავოების ერისთავად დადგენა ცხადია, გოდერძის განსაკუთრებულ დამსახურებას უნდა მიუთითებდეს. რანთა და კახთა სამეფოში ის მეორე პირია. ამ მოსაზრებას ამყარებს ის ფაქტიც, რომ კახ მეფე-მთავართა უმთავრესი სასულიერო ცენტრის - ალავერდის მონასტრის წინამძღვარი გახლავთ მისი დისწული – ვიორგი აბაღ, რომელიც ამ წარწერაში სწორედ გოდერძის დისწულად იხსენიება, რაც მეტად ათვალსაჩინოებს გოდერძის სტატუსს.

„მატიანე ქართლისაში“ არსებობს ცნობა გოდერძის ვაჟის – გუარამის შესახებ: „და ვითარ ამას შინა გარდაჳდეს დღენი ზაფხულისანი, და კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავთა. და გამოიტყუენა ანისით დედოფლი-

საგან აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა, და ხიხათა და ციხის-
ჯუარისა და აწყურის ციხის პატრონი, და ივანე ერისთავი,
ივანე დადიანი და გუარამ გოდერძის ძე, ბექის ციხისა პა-
ტრონი, - შეიპყრნა ივინი ანისის კარსა, და დაავდო ტფილი-
სი მეფემან, და გავიდა ჯავახეთს“ [15.300]. ამდენად, ჩვენთ-
ვის ცნობილია გოდერძის ვაჟი „გუარამ გოდერძის ძე, ბექის
ციხისა პატრონი“ და მისი ორი დისწული, რომელთაგან
ერთი სასულიერო პირი – ალავერდის მონასტრის წინამძ-

ღვარი ამა გიორგია და მეორე – ჯედი, რომელიც საერო პირია და ბაგრატ IV-ის მოწინააღმდეგე კახთა ბანაკშია.

ჩვენთვის ასევე საყურადღებოა აღმოსავლეთ ფასადზე, ჯვრის მარჯვნივ, დიდი წარწერის ოდნავ ზემოთ არსებული მეორე, მცირე წარწერა. თ.ბარნაველის აზრით, ქვა რომელზეც შესრულებულია წარწერა გამოფიტულია და დაშლილი, ამიტომ ასოების უმეტესი ნაწილი ძლივს ირჩევა. ძლიერ დაზიანებულ წარწერას მკვლევარი შემდეგი სახით აღადგენს: „ქრისტე, შეიწყალე [იო]ვანე [მღვდელმ]თა[ვარი], ამინ.“ ვინ შეიძლება იყოს ეს გიორგი წინამძღვრისა (აბაძს) და გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის თანამედროვე [იო]ვანე [მღვდელმ]თა[ვარი]? იქ სადაც თ. ბარნაველი წარწერაში შემორჩენილ ორ გრაფემას “–თა –“ აღადგენს, როგორც მღვდელთმთავარს, მღვდელთმთავარის ნაცვლად, ხომ არ უნდა იყოს “კათოლიკოსი“? (მოსაზრების გადასამოწმებლად კონსულტაციისათვის მივმართე ბ-ნ გიორგი ოთხმეზურს. მისი აზრით, ჩვენეული წაკითხვა სავსებით დასაშვებია - ე.კ.), ანუ - ხომ არ უნდა იგულისხმებოდეს კათოლიკოსი იოვანე, იგივე იოვანე ოქროპირი (დაახლ. 1033-1049), რომელიც სწორედ გიორგი აბაძსა და გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის თანამედროვეა? „და გარდაიცვალა წმიდა ესე, (მელქისედეკ კათოლიკოს-პატრიარქი - ე. კ.) და აწ წარუშმართენ ღმერთმან ოქროპირს, მელქისედეკისგან შვილად გაზრდილსა; დაჯდა კათალიკოს-პატრიარქად ოქროპირი...“ (ჩანართი-ექსცერპტი მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან [15.296]).

„მატიანე ქართლისაჲს“ თანახმად, იოვანე ოქროპირმა მელქისედეკის მსგავსად „...მრავალნი შემატნა დიდსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა. და აღაშენა დასაფლის კუთხს სამხრით ეკვდერი, ქვითა წმიდითა და თეთრად შეენიერად გამოქანდაკებულითა, ყოვლად წმიდისა და კათოლიკე ეკლესიისა...“ (ჩანართი-ექსცერპტი მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან [15.296]). სვეტიცხოველს გარდა „...წმიდამან ამან კათალიკოს-პატრიარქმან ოქროპირ[მა] მრავალნი ეკლესიანნი აღაშენნა და განა[ა]ხლნა“ (ჩანართი-ექსცერპტი მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან [15.296]). ნიშანდობლივია, რომ ის სამცხეთო საკუთრებაში არსებულ საეკლესიო ყმა-მამულის შეუვალობას გამოითხოვს და იღებს, როგორც ბაგრატ მეფის, ისე გაგიკ-კვირიკე კახთა მეფისაგან: „და სსუა შესავალნი რაც იყენეს მოაჯსენა ბაგრატ კურაპალატსა და კვრიკე (უნდა იყოს გაგიკ-ე კ) კახთ მეფესა, დისწულსა კვრიკე მეფისასა, და შევლად გაუჯადნეს, და მისცა სიმტკიცე შეუვალობისა.“

მელქისედეკ კათოლიკოსის დაწერილის განხილვისას ნ. ბერძენიშვილი, საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას იოვანე კათოლიკოსის იდენტიფიკაციის საკითხზე [4.247-249]. ნაშრომში, არგუმენტირებული მსჯელობის შედეგად, გამოტანილია არაერთი მეტად მნიშვნელოვანი დასკვნა. მელქისედეკ კათოლიკოსის დაწერილი ოქროპირმა დაამტკიცა მელქისედეკის გარდაცვალების შემდეგ მისი მწირველის, იოანეს თხოვნით. იოვანე კათოლიკოსი ასევე მოხსენებულია 1033

წელს გადაწერილ მესტიის სახარების ანდერძში [3.93-94].
 გარდა ამისა, ნ. ბერძენიშვილი იმოწმებს იოვანე ქართლის კათოლიკოსის ფოკას ეკლესიის (ჯავახეთი, XI ს-ის I ნახევარი) სამხრეთის კარის ზემოთ შესრულებულ წარწერაში იოვანე ოქროპირად მოხსენიების ფაქტს. წარწერა ამოტვიფრულია მოხუკურთმე-ბული ჯვრის მარჯვნივ ღამაზი, მსხვილი ასომთავრულით: „ქ(რ)ისტე, ძ(ე)ო და ს(ი)ტყ(ოვა)ო დ(მრ) თ(ი)ს(ა)ო, ად(ი)დე ძ//ოვ(ა)ნე ოქრ//ოპ(ი)რი ქ(ა)რთლ(ი)//სა კათალიკოზ//ი ორთავ//ე შ(ი)ნა ცხ(ოვ)რ//ებ(ა)თა. ამინ.“

ამავე ჯვარის მარცხნივ, წინა წარწერის გასწვრივ, ასეთივე ასოებით შესრულებულია ბაგრატ (IV) კურაპალატის სადიდებელი წარწერა:

„ქ(რ)ისტე, ად(ი)დე ბ(ა)გრ//ატ კო(ვ)რ(ა)პ(ა)ლ(ა)ტი.“

ხოლო კარის მარცხნივ, კედელზე განცალკევებით სხვა, საინტერესო შინაარსის წარწერაა დაფიქსირებული:

„ქ.სახ(ელი)თა დ(მრ)თ(ის)ად)ა, მე ბ(ა)ვ//[რ](ე)ლი დ(ი)რს ვიქმ(ენ) შე(ნ)ებ(ას) // [აწ](მიდა)ა[ს]ა ამ(ი)ს ეკ(ლესი)სა ს(ა)ფ(უ)ძ(ვე)ლი // დ[აიდ]ო(ვა) მე თ(ა)ნა დ(ა)კშ(ოვ)ერ ჭ//ელოსა]ნი ვიყ(ავ) ოქროპი(რი)სა // ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზ(ი)სა“

(ვიმოწმებთ წარწერების გ. გაგოშიძისეულ წაკითხვას. იხ. ი. გაგოშიძე, გ. გაგოშიძე, ქართლის ხუროთმოძღვართუხუცესი, ლიტერატურა და ხელოვნება, №3-4, თბ., 1992).

არსებული წარწერების საფუძველზე ნ. ბერძენიშვილი ასკვნის, რომ ოქროპირ კათოლიკოსს ერქვა იოვანეც,

თ ვ ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

ან იოვანეს ერქვა ოქროპირი, და რომ ეს იოვანე-
ოქროპირი ზოგჯერ მხოლოდ ოქროპირად იხსენიება.
აქვე, სქოლიოში ნ. ბერძენიშვილი იმოწმებს ანტონ
კათოლიკოსს, რომლის წყობილსიტყვაობაშიც ნათქვამია

„იოვანე ეპსთქვა მამამთავარ პირველ, ვინ ოქროპირი
ინართაულსახელა.“ აქედან გამომდინარე, ნ. ბერძენიშვი-
ლი სვამს კითხვას, თუ კათოლიკოსი მხოლოდ „ნართაუ-
ლი სახელით“ შეიძლება მოხსენიებუდიყო, რატომ არ
შეიძლება დაეუშვათ, რომ იგივე იოანე-ოქროპირი ზოგჯერ

მხოლოდ იოანედ წოდებულიყო? და საბოლოოდ ასკენის, რომ მეღქისედეკის უშუალო მემკვიდრე მცხეთის საკათალიკოსო ტახტზე იყო იოანე კათოლიკოსი, რომელიც აგრეთვე ოქროპირადაც იწოდებოდა და ის ჩანს დაახლოებით 1033-1049 წწ-ში. იოვანე კათოლიკოსისა და ოქროპირის იდენტიფიცირებისას ჩვენ სრულიად საკმარისად მიგვაჩინია ნ. ბერძენიშვილისეული მოსაზრებების დამოწმება (ამ საკითხს თ. ჟორდანიაც დაუეჭვებია, როგორც ნ. ბერძენიშვილი ვარაუდობს, თ. ჟორდანიამ იცოდა, რომ „იოანე და ოქროპირი ერთი-და-იგივე სახელია“ [13.95; შენ. 4]).

ვეთანხმებით აღნიშნულ მოსაზრებებს და თამამად გამოვთქვამთ ვარაუდს, რომ ალავერდის ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადზე შესრულებულ მეორე წარწერაში მოხსენიებული იოვანე, უნდა იყოს მეღქისედეკ კათოლიკოსის შემდგომ მცხეთის საკათალიკოსო ტახტზე აღსაყდრებული იოვანე ოქროპირი, ხოლო მისი მოხსენიება იძლევა ტაძრის დათარიღების დაზუსტების კიდევ ერთ დამატებით არგუმენტს. კვლევის შედეგად მიღებულია შემდეგი დასკვნები:

ა) აღმოსავლეთ ფასადის დიდი წარწერის წაკითხვაში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს აკ. შანიძისეულ წაკითხვას. XI ს-ის მოღვაწე ალავერდელის მთავარეპისკოპოსად მოხსენიება გამორიცხულია, შესაბამისად თ. ბარნაველის გაშიფვრით სიტყვა „აბაძს“ „არქიეპისკოპოზით“ ჩანაცვლება არ არის მიზანშეწონილი;

ბ) ვინაიდან წარწერაში გიორგი ჯერ კიდევ მხოლოდ ამბად ანუ მონასტრის წინამძღვრად და არა

ეპისკოპოსად იხსენიება, ალავერდის ტაძრის აღმოსავლეთისა და სამხრეთის ფასადების თანადროული წარწერები შესრულებული უნდა იყოს ალავერდის ტაძრის საბოლოო განსრულება-სატფურებამდე;

გ) ალავერდის პირველი ეპისკოპოსი უნდა იყოს გოდერძი ერისთავთ-ერისთავის დისწული გიორგი აბაი, რომელიც ალავერდის ტაძრის კონქის მაშენებელია. ის მონასტრის წინამძღვარია და ტაძრის განსრულებისა და სატფურების შემდგომ ეპისკოპოსის რანგშიც იქნებოდა აყვანილი. მისგან უნდა მომდინარეობდეს საწინამძღვრო და საეპისკოპოსო ხარისხის შეთავსების ტრადიცია (ამბა ალავერდელი ეპისკოპოსი);

დ) ამბა გიორგის გარდა ალავერდის ერთ-ერთი ქტიტორი შესაძლოა იყოს მისი ბიძა - გოდერძი, მაჭისა და ტურის პერული საერისთავოების ერისთავთ-ერისთავი;

ე) აღმოსავლეთ ფასადის ჯვრის მარჯვნივ მცირე წარწერაში თ. ბარნაველის წაკითხვით მღვდელმთავრის ნაცვლად ჩვენი აზრით უნდა იყოს კათოლიკოსი და უნდა იგულისხმებოდეს აღმოსავლეთისვე ფასადის თანადროულ წარწერაში მოხსენიებული, ამბა გიორგისა და გოდერძის თანამედროვე, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი იოვანე ოქროპირი (დაახლ. 1033-1049), ალავერდის ტაძრის განსრულება მისი ზეობის თანადროულია.

ვ) გოდერძი - XI ს-ის 40-იანი წლების დასაწყისისათვის ერისთავად, 1046 წლის მოვლენებთან დაკავშირებით და ალავერდის კონქის განსრულების დროისათვის უკვე ერი-

სთავთ-ერისთავად იხსენიება. ალავერდის წარწერაც შესაბამისად შესრულებული უნდა იყოს 40-იანი წლების შემდგომ.

ზ) ალავერდის ტაძრის მშენებლობის დასაწყისი კვირიკე დიდის ტყვეობიდან დაბრუნებიდან (1020) მოკლე ხანში, დაახლოებით 1025 წლისათვისაა სავარაუდო. კათედრალის მასშტაბისა და ტექნიკური შესაძლებლობების გათვალისწინებით, მშენებლობას სულ მცირე ოცი-ოცდახუთი წელი მაინც დასჭირდებოდა. ვფიქრობთ, ალავერდის ტაძრის მშენებლობა დაიწყო დაახლოებით 1025 წელს და განსრულდა XI საუკუნის 40-იანი წლების მიწურულს.

თ) აღმოსავლეთ ფასადის ჯვრის მარჯვნივ მცირე წარწერაში იოვანე ოქროპირის მოხსენიება, რომლის ზეობის ხანა დაახლოებით 1033-1049 წლებია, გვეხმარება ტაძრის განსრულების თარიღის დაზუსტებაში. ალავერდის ტაძრის მშენებლობის განსრულებაც გოდერძისთან დაკავშირებული ცნობებიდან გამომდინარე და იოვანე ოქროპირის ზეობის გათვალისწინებით უნდა დათარიღდეს 1046-1049 წლებით (იოვანე ოქროპირის კათოლიკოსობის ზედა ზღვარი მეტად პირობითია).

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, შესაძლებელია ალავერდის ტაძრის მშენებლობის განსრულება-საბრუნებისა და ალავერდის საეპისკოპოსო კათედრის დაარსების თარიღად პირობითად 1050 წლის დადგენა, ხოლო პირველ მღვდელმთავრად აშბა გიორგის აღიარება.

ბიბლიოგრაფია:

1. ასათიანი ნ., კახეთის სამეფო XV-XVI საუკუნეებში, (ხალოქტორო დისერტაცია), თბ., 1989.
2. ბარნაველი თ., კახეთის ისტორიული ძეგლების წარწერები, თბ., 1962.
3. ბაქრაძე დ., ლაშთხვერის სახარების ანდერძი, Сборник материалов для описания мест. и племен Кавказа, XLIII.
4. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966.
5. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბ., 1967.
6. გაგოშიძე გ., ალავერდის ტაძრის თავდაპირველი კანკელის ფრაგმენტები, ალავერდის ეპარქიის ისტორიის ფურცლები, 1, 2006-2007.
7. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
8. კაჭარავა ე., შიომღვიმის მონასტრის სენიორალური კუთვნილებების საკითხისათვის შუა საუკუნეებში, თსუ შრომები, 349, 2003.
9. ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980.

10. ლომინაძე ბ., საქართველოს საპატრიარქო და მისი ავტოკეფალია, რელიგია, 1-2.
11. მუსხელიშვილი დ., კახეთ-ჰერეთის პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხები XII-XIII სს-ში, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, თბ., 1967.
12. პაპუაშვილი თ., ჰერეთის ისტორიის საკითხები, თბ., 1970.
13. ყორდანიას თ., ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, II, ტფ., 1897.
14. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, საქართველო XI-XV საუკუნეებში, ტ. III, თბ., 1979.
15. ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი და დგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955.
16. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.
17. Чубинашвили Г. Н., Архитектура Кахетии, исследование развития архитектуры в восточной провинции Грузии в IV-XVIII вв., Тб., 1959.
18. ცისკარიშვილი ვ. ჯავახეთის ეპიგრაფიკა როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1959.

ფოტოები გადაღებულია გიორგი გაგოშიძის, გიორგი ბაგრატიონისა და ნანა აღაპიშვილის მიერ.